

KOCKÁZATOS AFRIKA? BIZTONSÁGPOLITIKA TÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSBEN

Európa – Afrika, kölcsönös előítéletek

Az utóbbi hetek franciaországi erőszakhulláma a biztonságpolitikával foglalkozókat is bizonyára nézeteik újragondolására fogja késztetni. A zömében Észak- és Nyugat-Afrikából érkezett bevándorlók gyermekei és unokái ragadtak köveket és benzines palackokat a sivár életkörülményeket biztosító peremvárosi negyedekben, három hét leforgása alatt nyolc és félezer autót s legalább száz középületet gyújtva fel. Sokan máris intifádáról, palesztin párhuzamról beszélnek. Tény, hogy a randalírozó fiatalok körében a kilátástalanság megnövelte a radikális iszlám iránti fogékonyságot. A hatalom bizonytalan és kapkod, és még a gépkocsi-gyújtogatáson rajtakapott külföldiek kiutasítása sem egyszerű a törvények ellentmondásossága miatt. A zavargások résztvevőit csőcseléknek nevező belügyminiszter pozitív diszkriminációt sürget a bevándoroltak számára, ugyanakkor hangsúlyozza beilleszkedésük problémás voltát.

Általános a félelem, hogy a zavargások átterjedhetnek más országokra is, ahol szintén jelentős az afrikai (és török) bevándorlók aránya. Politikusok és számos szakember is próbálja ugyanakkor nyugtatgatni a közvéleményt, aláhúzva a francia asszimilációs modell egyediségét, és azt, hogy a szociális feszültségek máshol kisebbek, a franciától eltérően nem képeznek gyúelegyet. Ám a néhány hónappal korábbi londoni merényletek egyik sokkoló tanulsága az volt, hogy a Szomáliából, Eritreából érkezett, jelentős szociális juttatásokban részesült, látszólag sikeresen beilleszkedett menekültek is a szélsőséges iszlám, a vakon pusztító terrorizmus eszközévé váltak. Félő, hogy az egymástól oly eltérő brit és francia modell egyaránt csődöt mondott, azaz a multikulturális együttélés és a teljes asszimilációra törekvés is. Ez pedig Afrikát tartósan a kontinensünket fenyegető kockázatok közé emeli. Az elkövetkező hónapokban és években sokat fogunk hallani a bevándorlás, főként az afrikai bevándorlás megnövekedett veszélyeiről. Néhány évvel ezelőttig a bevándorlás kérdése Nyugat-Európában még szinte tabutémának számított, azóta hatalmas változás történt, általánosan elfogadottá vált a nézet, miszerint a bevándorlás hatalmas kockázatokat rejt magában, és nem gyógyír az elöregedő európai társadalmak számára.

Ezzel párhuzamosan az ezredforduló tájékára pontosabban kirajzolódtak az úgynevezett új, nem katonai biztonsági kihívások, veszélyfor-

rások, fenyegetések is. Az illegális, tömeges és egyidejű migráció jelenlétére a hagyományos határrendészet nem volt felkészülve, de a veszély természete nem is tette lehetővé hierarchikus, katonai szervezetekkel az elhárítást.¹ Mivel a bevándorlás kezelése az Európai Unióban egyelőre az egyes kormányok kompetenciájába tartozik, azok igyekezni fognak újabb akadályokat gördíteni a bevándorlás útjába, sőt, eljőhet a visszatelepítési programok ideje is. Ebbe a sorba illeszkedik a német belügyminiszter által felvetett javaslat, miszerint táborokat kellene építeni Észak-Afrikában, hogy ott maradjanak az afrikai menekültek, mivel „az európai hajó megtelt.”² Ezt a javaslatot egyelőre csak Olaszország támogatja, Franciaország és Spanyolország emberi jogi aggályok miatt nem. Am ez könnyen változhat, elég a két kis Marokkóba ékelődő spanyol enklávéra, Ceuta és Melilla három, illetve hatméteres, szögesdrót-akadályokkal is védett falaira gondolni, amelyeket az utóbbi hónapokban többször is valósággal megostromoltak a Fekete-Afrikából jött menekültek. Főleg német részről érte kritika a spanyolokat, hogy elhamarkodottan adtak a közelmúltban amnesztiát több mint 800 ezer illegális bevándorlónak, újabb tömegeket csábítva az országba. A számos halálos áldozatot követelő marokkói sortűzek sem voltak képesek visszatartani ezeket a kétségbeesett embereket, akik maguk eszkábálta létrákkal újból és újból nekiindulnak. Csak itt, Marokkó és az Unió határán 40 ezerre becsülik a mindenáron Európába jutni próbáló afrikaiak számát. Még ennél is többen lehetnek Líbiában, ahonnan hosszú ideig a hatóságok hallgatólagos beleegyezésével próbálkozhattak lélekvesztőikkel az Olaszországhoz tartozó Lampedusa szigetére eljutni.

A Nyugat irányában kooperatívabb líbiai politika azonban változást hozott, a Tripoli körzetét ellepő embertömeget légihíddal tervezik Ghánába, Nigériába és a többi küldő országba visszatelepíteni. A világlapok hasábjain egyre több tudósítás jelenik meg, amely személyes sorsokon keresztül próbálja a problémát megértetni a világ fejlett részének lakóival. Az ebből kirajzolódó kép alapján a néhány ezer dollárral a zsebükben útnak indulók és több ezer kilométert gyaloglók már rendszerint szegényen és rongyosan érkeznek Észak-Afrikába, de kitartanak szándékuk mellett.³ Az évtizedekkel ezelőtt már filmes megfogalmazást nyert vízió az Európát előzőnlő afrikaiak milliós seregéről így tartósan rögződhet. Furcsa fintora ez a sorsnak, sokak szerint a gyarmatosítók gyarmatosítása történhet meg. Tartósan jelen lesz az Afrikából induló migrációs nyomás, főként az Európai Unió országaiban, de egyre jelentősebb mértékben az Egyesült Államokban is, ahol belátható időn belül többségbe kerülnek az ottani afrikai-amerikai közösségen belül azok,

¹Deák Péter: Aszimmetria-forradalom a hadviselésben. http://www.bhkka.hu/eng/cikkek_m_eng.htm#top.

² <http://www.xszazadintezet.hu/index.php?011556&d=1%20>.

³ Craig S. Smith: Spain's African Enclaves Are Migrants' Portals to Europe, *The New York Times*, 2005. november 5.

akiknek őseit nem rabszolgaként hurcolták az USA-ba, hanem maguk vándoroltak oda. A helyzet stabilizálódása az afrikai krízis-régiókban rövidtávon csak erősíteni fogja ezt a migrációs nyomást. A fentiekből is kiviláglik, hogy az afrikai bevándorlással kapcsolatos európai félelmek nem alaptalanok. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy évszázadokon keresztül éppen Európa és az európaiak jelentették a fő veszélyforrást Afrika és az afrikaiak számára. Különösen két érzékeny terület van, ami napjainkig befolyásolja az afrikaiakban Európáról alkotott képet, nevezetesen a rabszolga-kereskedelem és a gyarmatosítás.

Európa történelmi felelőssége

Az afrikaiak és az európaiak kapcsolata jóval a nagy földrajzi felfedezések előtt kezdődött. A római légiók katonái között számos fekete bőrű is akadt, a 9. században ír évkönyvek „kék emberekről” tesznek említést, fekete rabszolgákról, akiket a vikingek Észak-Afrikából hurcoltak magukkal. Portugálián keresztül a 15. századtól kezdődően nagyobb számban kerültek fekete rabszolgák először az udvarokba, majd az előkelő nemesi családokhoz. Előfordult, hogy boszorkánysággal vádolták őket, azonban az általános európai megítélés a 19. századig, a rasszista ideológiák megjelenéséig mégsem volt ellenségesnek nevezhető. A 17–18. században virágkorát élő rabszolga-kereskedelem és a rabszolgaság intézménye meghatározóan hatott az afrikaiakról Európában kialakított imázsra. A rabszolgatartó és a rabszolga egyaránt negatív képet alkottak egymásról, de a véleményformálásban az előbbinek összehasonlíthatatlanul nagyobb szerep jutott. A megvetés a munkáját hanyagul végző rabszolgával szemben, ugyanakkor a félelem, amit az időről-időre kirobbanó rabszolga-felkelések keltettek, olyan rosszindulatú képet alakítottak ki az európaiakban az afrikaiakról, ami a fajelméletek megszületéséhez járult hozzá.

Az európai gyarmatosítók érvelésében központi helyet kapott az a tézis, hogy a fehér embernek civilizációs küldetése van Afrikában, és ezt a küldetést nem adhatja fel, „máskülönben az afrikai törzsek kiirtják egymást”.⁴ A szociál-darwinizmus korának gyarmatosítói meg voltak győződve arról, hogy csak külső beavatkozás révén indulhat meg Afrikában a társadalmi fejlődés, amihez Európának kell segédkezet nyújtania. Mivel az alsóbbrendűség kizárólag az afrikaiak mentális és morális adottságaival kapcsolatosan került be az európai köztudatba, az amerikai indiánoktól, az ausztrál vagy tasmán bennszülöttektől eltérően senki sem gondolta azt, hogy a feketéket a kihalás veszélye fenyegetné. Sőt, éppen ellenkezőleg, főleg az egészségtelen éghajlatú Nyugat-Afrikában tanul-

⁴ Robert Ross (ed.): *Racism and Colonialism. Essays on Ideology and Social Structure*. Leiden University Press, Leiden, 1982, 56–58. old.

hatták meg az európaiak, hogy fizikumuk és biológiai ellenálló-képességük alatta marad az afrikaiakénak. A 20. század elejéig a trópusi Afrikában az idegenből érkezők körében roppant magas maradt a halálozás. Mivel a helyben születettekre ez nem volt jellemző, Nyugat-Afrika a „fehér ember temetője” elnevezést kapta. E biológiai hátrány kétségkívül, akár tudat alatt is, hozzájárult az európai félelmek és ennek nyomán a fajelméletek megerősödéséhez. Pedig a statisztikák nem a fehérek és feketék közötti biológiai különbségekről árulkodtak, a Sierra Leonében élő fehérek 46 százaléka halt meg az odaérkezése utáni első évben, de az Amerikából visszatelepített, felszabadított fekete rabszolgáknak is nagyjából hasonló volt a halálozási mutatója.⁵ A gyarmati hatóságok az elkülönítésben látták a probléma megoldását, olyan szegregációban, ami fordítottan ugyan, de hasonlít napjaink nagyvárosai kevésbé előkelő negyedeinek gettósodásához.

A várakozásokkal ellentétben a dekolonizáció nem jelentette a probléma automatikus feloldását. A 2001 júliusában a dél-afrikai Durbanban tartott nemzetközi rasszizmus-ellenes konferencián az afrikai országok és számos nem kormányzati szervezet részéről felvetődött az az igény, hogy a nyugati államok kérjenek bocsánatot a rabszolga-kereskedelemért és a gyarmatosításért. Ezt a kérést azonban az érintett kormányok nem voltak hajlandóak teljesíteni, mert attól féltek, hogy a bocsánatkérés precedenst teremthet az esetleges későbbi kártérítési igények jogi úton történő érvényesítésére. A kártérítés ügyét máig napirenden tartja számos afrikai politikus és szervezet, anélkül, hogy komoly remény lenne elfogadásához. A 2005-ben Afrikáért igen sokat tevő brit kormány is rendre kihagyja a kontinens felkarolását szorgalmazó érvei közül saját elődei történelmi felelősségét, illetve ezt a felelősséget igyekszik relativizálni Európa egészére, de legalábbis az uniós tagállamokra kiterjeszteni. Korábban a francia „precaree” és a frankofónia visszaszorulásával Franciaország Afrika politikájában is hasonló jellegű fordulat állt be.

Mai kihívások Afrika számára

Afrika a globalizáció fő vesztese, az egyetlen kontinens, amely nem csupán a többi nagy régiótól, de egykori önmagától is elmarad ma egy sor alapvető mutatóban. Ezen a kontinensen jelentkezett először az „államkudarc”, a nem működő állam, amely egész régiókat döntött anarchiába, kiszolgáltatva a lakosságot a megfélemlető erőszaknak és a kilátástalan szegénységnek. Szomália, Ruanda, Libéria és még sok más afrikai ország példája mutatja, hogyan tudja destabilizálni a válság a szomszédos országokat is. Sokak véleménye szerint a globalizáció Afri-

⁵Balogh András – Rostoványi Zsolt – Búr Gábor – Anderle Ádám: *Nemzet és nacionalizmus*, szerk.: Balogh András, Budapest, 2002, 364. old.

kát nagyobb problémák elé állította, mint a történelem korábban bármikor. E nézeteknek megfelelően a kolonializmus és a neokolonializmus ártatlan előjátékai voltak azoknak a társadalmi tragédiáknak, amelyek a globalizáció által keletkeznek. A liberalizáció és a strukturális alkalmazkodási programok tovább mélyítették a kontinens gazdasági gondjait, anélkül, hogy tartós növekedést eredményeztek volna. A globalizáció mindenütt, de különösen Afrikában az állam kettős denacionalizálását segíti elő intézményeinek és ezáltal a fejlesztő állam potenciáljának gyengítésével. Ez a hatás összeadódik Afrika régről öröklött strukturális gyengeségeivel. Ezek a hiányzó tulajdoni jogok, a jövedelmek lefölezése az állami elitiek részéről, politikai instabilitás, „informális értékminták” stb.

Miközben az európai közvélemény hajlamos a történelmi tehertereket elfogadni, sőt, az ebből fakadó erkölcsi kötelességekkel, mindenképp a segélyezéssel egyetérteni, addig a mai helyzetet kevesen látják reálisan. Az általános felfogás szerint a két földrész kapcsolatában ma már kizárólag Afrika jelent fenyegetést. Pedig Afrika számára még ma is tartogat kockázatokat Európa, így nem beszélhetünk biztonságpolitikailag egyirányú utcáról. Elég csak a „brain drain”-re, az agyelszívásra, a környezeti ártalmakra, a veszélyes hulladékok ideszállítására, az Afrikát elárasztó használt autókra és ruházati cikkekre, vagy a madárinfluenzára gondolni, ami az éppen ezekben a hetekben Európából Afrikába költöző madarakkal érkezhét. Az alultápláltság és a felnőtt népesség körében a HIV-vírus elterjedtsége miatt lecsökkent ellenálló képesség miatt a H5N1 vírus minden képzeletet felülmúló járványt okozhat. Az összeomlott vagy összeomlásban lévő egészségügyi rendszerekkel megfigyelve ez már komolyan veendő kockázat, ám sem az érintettek, sem a nemzetközi média részéről nem irányul elég figyelem erre.⁶ A legnagyobb külső kockázatot mégis a fegyveres konfliktusok árnyékában a kontinensre irányuló legális és illegális fegyverkereskedelem jelenti. Ezeknek a fegyvereknek nem csekély hányada ma is a volt anyaországokból és a többi európai országból érkezik, gyakran segélyként, vagy segélynek álcázva, vagy bűnözői csoportokkal együttműködve, kicsempészett gyémánt, kábítószer, ritka trópusi fák és egyéb tiltott javak ellenértékeként. A nagy összegeket mozgó fegyverkereskedelmi és hadiipari cégek ráadásul a kontinens egyik fő belső problémájának számító korrupciót szítják és erősítik kívülről. Olyan katonai és civil projekteket erőltetnek rá a szegény országokra, amelyekre azoknak semmi szükségük. A részeire hullott társadalom könnyen a nemzetközi terrorizmus melegágyává válhat, búvóhelyet adva a nemzetközileg körözött személyeknek, kiképző- és utánpótlási bázisokat biztosítva, tág teret nyitva a toborzásnak. A gyenge államok saját területüket sem képesek ellenőrzésük alatt tartani, a technika modern vívmányait használó, a határon keresztül szabadon mozgó kis csoportok pedig regionális, sőt kontinentális méretű együttműködést és ellenőrzést követelnének meg.

⁶ <http://www.ipsnews.net/africa/nota.asp?idnews=30843>

A globalizáció a globális járványok veszélyét is megnövelte. Afrikában az immunizáció visszaszorulása már leküzdöttnek vélt betegségek újbóli elterjedését segítheti, az ellenőrizetlenség új járványok kitöréséhez vezethet. Afrika népessége az utóbbi fél évszázadban az összes kontinens között a leggyorsabban gyarapszik. Ez a gyorsulás történelmi léptékekkel mérve annál szembetűnőbb, mivel a kontinens lakosságának száma három évszázadon keresztül, 1600 és 1900 között gyakorlatilag 100 millió körül stagnált, mialatt mindenhol másutt jelentős népességgyarapodás ment végbe. Fekete-Afrika népessége a megadott korszakban durva becslés szerint 50 és 70 millió körül ingadozott, és ezalatt a világnépességen belüli aránya lassan, de folyamatosan csökkent. A látványos fordulat a második világháború után ment végbe. Az 1980-as évekre a népességgyarapodás a Szaharától délre elérte, sőt, néhány évben meg is haladta az évi három százalékot. Csak az 1990-es évek elejétől kezdett megfordulni ez a trend, Afrika volt az utolsó a kontinensek sorában, ahol a születésszám és ezzel együtt a népességnövekedés üteme lassulni kezdett. A jelenlegi előrejelzések szerint Afrika lesz az utolsó a kontinensek között, ahol a népességnövekedés meg fog állni. Ez azt jelenti, hogy a Szaharától délre fekvő Afrika jelenlegi (2004-es világban ki adat) 719 milliós népessége száz év múlva 1500 millióra fog nőni.⁷

Az indiai szubkontinens mellett tehát elsősorban Afrika lesz az elkövetkező évszázadban az a térség, ahol a szegénységet, az egészségtelen életkörülményeket a népességnövekedés állandósítani fogja. Ugyanakkor a szubszaharai Afrikában élők már ma is 14 évvel rövidebb életkorra számíthatnak, mint az utánuk következő, második legszegényebb régió, Dél-Ázsia lakosai, és kerek 30 évvel rövidebbre, mint a fejlett világ átlagos polgárai. Afrikában, 1960-ban az átlagéletkor 40 évet tett ki. Ez a mutató 1990-ig 52 évre nőtt, majd a kilencvenes években csökkenésnek indult, és az évezredfordulóra 48 évre becsülték, 2003-ra 45–46 év körül stabilizálódott, olyan szinten, mint amit 25 évvel korábban, 1980 körül mértek a statisztikák.⁸ A legnagyobb gondot az AIDS jelenti. Afrika a legfertőzöttebb kontinens. Földünk 40 millió HIV-fertőzöttjének háromnegyed része él itt. Az AIDS a nőket húszas, a férfiakat harmincas éveikben viszi el, megtizedelve ezzel az egész kontinens legmunkaképesebb korosztályait. Az egészségügyi rendszerekben sehol sincsen pénz azokra a gyógyszerekre, amellyel az AIDS betegek életét már ma is tíz évvel meg lehetne hosszabbítani. A leginkább munkaképesek kiesése mellett hatalmas társadalmi gond az árvák ellátása is, főleg ott, ahol csak a gyerekek és az öregek maradtak életben. Az Európába bevándorolni igyekvők között is mind nagyobb a HIV-pozitív aránya.

⁷ <http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=SSA&CCODE=SSA&CNAME=Sub-Saharan+Africa&PTYPE=CP>

⁸ *Ibid.*

Terrorveszély Afrikából?

A nemzetközi terrorizmus és az iszlám közé egyenlőségjelet tenni teljeséggel értelmetlen. Mégis rendre előfordul, hogy a szubszaharai térségben a terrorizmus jelentette veszély kapcsán kizárólag a muzulmán népességgel rendelkező régiókra koncentrálódik a figyelem. Az afrikai iszlám, az „islam noir” megítélésében alapvető változás ez, hiszen az iszlám fundamentalizmus jelentkezésének idején még általános volt a nézet, miszerint az iszlám Afrikában sokkal szelídebb és toleránsabb, mint az arab világban. Az iszlám röviddel megszületése óta jelen van Afrikában, és a 7. századtól a 11. századig eljutott Nyugat-Afrikáig, illetve a kelet-afrikai partvidékig. Legnagyobb expanziójára Fekete-Afrikában mégis a 19. században került sor, amikor az iszlám militáns hívői vissza kívánták állítani hitük egykori tisztaságát, és e cél megvalósítására szent háborúkat hirdettek. Ezek a tukulorok és fulbék által végrehajtott dzsihádok moszlim államok kialakulásához vezettek, amelyek az áttérést erőszakkal is szorgalmazták. Fellépésük következtében emirátusok sokasága jött létre Szenegáltól a mai Észak-Nigériáig, amelyek valódi teokratikus államok voltak. Az iszlám afrikai előretörésének kérdése az európai gyarmatosítókat is foglalkoztatta. A keresztény missziók ekkor még nagyon kevés eredményt tudtak felmutatni Afrikában, ugyanakkor a muzulmánok milliókat térítettek meg nagyon kis erőfeszítések árán. Ennek okát néhány teológus abban látta, hogy vannak vallások, amelyek a magasabb rendű fajok számára jók, és vannak olyanok, amelyek az alacsonyabb rendűeket elégíthetik ki. „Nem várhatjuk el az afrikai kannibáloktól, hogy a gyökökhöz való imádkozás után egyből áttérjenek egy intelligenciát kívánó összetett hitvallásra.”⁹

A kereszténységgel szemben az iszlám sok szempontból valóban előnyösebb pozíciókra tett szert a gyarmatosítás időszakában Afrikában. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a térítést nem misszionáriusok, hanem maguk az afrikaiak végezték, akik nem különültek el, hanem maguk is részévé váltak a térítendő közösségnek. Sok afrikai hagyomány, a mágia, a többnejűség, a közösség feltétlen elsőbbsége az egyénnel szemben könnyebben illeszthető az iszlámhoz, mint a kereszténységhez, így muzulmánna válni nem jelentett akkora törést a kulturális tradíciókban, mint a kereszténység felvétele. Emellett egészen a közelmúltig az iszlámnak megvolt az az előnye is, hogy a kereszténységtől eltérően nem azonosították a gyarmatosítókkal.

Nem véletlen, hogy az iszlám éppen a kereszténységgel szembeni fenntartások évtizedeiben tudta gyorsabban növelni hívei számát, mára azonban ez az előny eltűnt. Az iszlám déli határa minden esetre nem tudott lényegesen előrenyomulni Afrikában az utóbbi száz év alatt. Az

⁹ *The Times*, London, 1887. október 8. („The Times Annual Index” – British Museum, London.)

iszlám világszerte 1,3 milliárdra becsült követőiből mintegy 200 millió élt az ezredfordulón Fekete-Afrikában. A legtöbben, 60 milliónyian Nigériában, amely a nyolcadik a moszlim lakosságú országok sorában. Etiópiában 29, Szudánban 22, Tanzániában 13, Maliban 10, Szenegálban 9, Nigerben 8, Szomáliában 7, Guineában és Burkina Fasóban 6, a Kongói Demokratikus Köztársaságban 5, Elefántcsontparton, Csádban és Kamerunban 4–4 millióra becsülték ugyanekkor e vallás híveinek számát. Mauritánia, Szenegál, Gambia, Dzsibuti és Szomália lakosságának több mint 90 százaléka vallja magát moszlimnak.

A szubszaharai Afrikában a keresztény–muzulmán szembenállás legfontosabb terepévé az utóbbi évtizedekben Nigéria vált. Az első kísérletek az iszlám törvénykezés, a sharia bevezetésére Észak-Nigériában az 1970-es évek végén történtek. Az 1980-as, 1990-es évtizedekben a régió fővárosa, Kano számos, sok ezernyi áldozatot követelő zavargás színterévé vált. A városi szegénynegyedek bőséges utánpótlást biztosítottak a Líbia és Irán által is támogatott fundamentalizmusnak. 1982 októberében például egy keresztény templom renoválása adott okot a hauszák és jorubák közötti összecsapásra. Az etnikai és vallási hovatartozás kérdése azóta egymással szorosan összefonódva vált a nigériai politika alapelemévé. A sharia körüli politikai csatározások kettéosztották az országot, az északi fuláni és hausza képviselők támogatták, míg a jorubák és ibók által dominált déli és középső országrész politikusai vehemensen elleneztek. Különösen az 1983 decemberében, a függetlenség elnyerését követő korszak ötödik katonai puccsa által hatalomra került Buhari tábornok védelmezte nyíltan az iszlám Északot. Nigéria belépett az Iszlám Konferencia Szervezetébe, noha lakosságának csak valamivel kevesebb, mint fele muzulmán, és újra felvetődött az iszlám törvénykezés szövetségi állami szintű bevezetése. Erre a mai napig nem került sor, ám Nigéria 36 szövetségi államából a sokotói fellebbviteli bíróság hatáskörében lévők a shariát alkalmazzák, pedig ennek alkotmányos alapjai nem teljesen tisztázottak. 1999 óta ezekben az államokban bevezették a házasságtörést megtorló megkövezést, a végtag amputációt a lopásért és a korbácsolást alkoholos italok fogyasztásáért. „Hisba bizottságok” (vallási rendőrség) jöttek létre az előírások betartatására. A kétmillió Kano volt Fekete-Afrika egyetlen városa, ahol az iszlám hívei Oszama bin Laden mellett szerveztek szimpátia-tüntetést 2001 szeptemberében. A keresztény–muzulmán összetűzések az utóbbi két évtizedben állandósultak, és olyan következményei is vannak, mint az ellenállás a muzulmán vidékeken a gyermekek kötelező oltása ellen. A keresztény Nyugat összeesküvésének tekintett védőoltások elmaradása miatt a gyermekbénulás Észak-Nigériából legalább hat szomszédos afrikai országra is átterjedt, noha a kontinens már közel járt e betegség teljes felszámolásához.¹⁰

¹⁰ Lawrence K. Altman: Polio spread from Nigeria, W.H.O. confirms, *The New York Times*, 2004. január 14.

A terrorizmus azonban nem Nigériában, nem is Nyugat-Afrikában csapott le először, hanem Kelet-Afrikában. 1998 augusztusában az Egyesült Államok nagykövetségei ellen követtek el öngyilkos bombamerényletet a kenyai és a tanzániai fővárosban. 2002 novemberében ugyancsak Kenyában történt (sikertelen) kísérlet az izraeli légitársaság egyik repülőgépének lelövésére, majd egy mombasai szállodánál került sor robbantásra. A 2001. szeptember 11-i merényletek sajátos fordulópontot jelentettek Afrika szempontjából is. Az amerikai külpolitika felismerte a kilátástalan szegénységből fakadó veszélyeket, Bush elnök „egyetlen kontinenst sem hagyunk hátra” politikája kiterjedt együttműködést ígért Afrika vonatkozásában. Ez a felértékelődés azonban igen viszonylagos volt, nem minden régióra terjedt ki, és a civil szféra háttérbe szorult. A katonai kooperáció kiterjesztése a kontinens több államára a ruandai népirtáshoz hasonló válságok megelőzése miatt következett be. A Pán-Szahel Kezdeményezés (PSI) keretében az Amerikai Haderő Európai Parancsnoksága Algéria, Mali, Mauritánia, Niger és Csád bevonásával indított máig tartó kiképzési programokat. Ezek a programok hivatalosan a csempészet és a nemzetközi bűnözés visszaszorítását vannak hivatva szolgálni. Nyilvánvaló azonban, hogy elsődleges céljuk a terroristák felkutatására és megsemmisítésére kiképezni a résztvevő országok katonáit. 2004-ben a program keretében megrendezett tanácskozáson már Marokkó, Tunézia és Szenegál vezérkarai is képviseltették magukat. Afrika szarván hasonló kezdeményezés részesei Etiópia, Eritrea, Szudán, Kenya és Dzsibuti, de itt az intézményesülés még várat magára. Az amerikai katonák a helyi moszlim és az USA-val nem éppen szimpatizáló lakosság megnyerésére kutakat fúrtak, illetve más kisebb infrastruktúra-javító lépéseket tettek. Akárcsak Nyugat-Afrikában, itt is sikerült néhány terrorista-gyanús személyt elfogni, bár kapcsolataikat az al-Kaidához nem tudták bizonyítani. Sok kritika éri ezeket a programokat amiatt, hogy a résztvevő afrikai kormányok igyekeznek saját politikai ellenzéküket ezek célkeresztjébe állítani.¹¹

Fejlesztési együttműködés és a biztonságpolitika új viszonya

Az Európai Unió érthető okokból sokkalta kevésbé a katonai együttműködésre koncentrál az afrikai földrésszel fenntartott kapcsolataiban. Noha az USA a legnagyobb donor, az EU és tagországai együttesen az Afrikába irányuló fejlesztési együttműködési támogatások, azaz a segélyek jóval több, mint felét adják. Az EU az elkövetkező öt évben Afrika segélyezését 10 milliárd dollárral, évi 30 milliárd dollárra kívánja emelni.¹² Ez – a kezdeti magyar elképzelésekkel ellentétben – azt jelenti,

¹¹ Andreas Mehler: *Wesentliche politische und wirtschaftliche Entwicklungen in Afrika südlich der Sahara (2004)*, 2005, Hamburg, Institut für Afrika-Kunde, 7. old.

¹² <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4335954.stm>

hogy a fejlesztési együttműködés terén Brüsszel egyre meghatározóbb mértékben fog Földünk legszegényebb kontinensére koncentrálni.¹³ A jelentős erőforrásokat – anyagiakat és szellemieket is – igénylő programokat a fejlesztési együttműködéssel foglalkozó szakemberek egyfajta biztosítási díjként emlegetik, amely megvédheti Európát az Afrikából fenyegető veszélyektől. Tény, hogy ez hatásosabb érv a közvélemény számára az uniós pénzek nem kis hányadának elköltésére, mint pusztán erkölcsi megfontolásokra apellálni a segélyezést illetően. Ám ennek is megvan a maga kockázata. Míg annak minden szakember örül, hogy a fejlesztési együttműködés harmadik pillérként felzárkózott a kül- és a biztonságpolitika mellé, sok kutató hívja fel a figyelmet arra, mekkora kockázatot jelent az, ha a fejlesztéspolitika a biztonságpolitika meghoszszabbított karjává válik.¹⁴

A kérdés nem pusztán elméleti, nagyon is gyakorlati jelentőségre tett szert, amikor röviddel az EU tíz új tagjának csatlakozása előtt, 2004 áprilisában a „Water Facility” mintájára létrejött az EU „Afrikai Béke Eszköz”¹⁵ („African Peace Facility”), amelynek a 2006-ig terjedő költségvetés kööttségei miatt a 250 millió eurós kiadásait (ebből 200 millió a békefenntartást van hivatva szolgálni, a fennmaradó összeg pedig javarészt „kapacitásépítésre” megy el) a fejlesztési együttműködési fejezet „nem allokált” összegeiből fedezték. Megkérdőjelezhetetlen érv, hogy Afrika fejlődéséhez elsősorban békére van szükség, ám Európa jól felfogott érdeke is az, hogy a 2007-től induló új költségvetésben a béketeremtésre és fenntartásra már minél kisebb összegek legyenek szükségesek, a tényleges fejlesztési politika pedig minél jelentősebb mértékben részesítse előnyben a biztonságpolitikával szemben a kereskedelmi, humanitárius, környezetvédelmi és egyéb megfontolásokat.

(2005)

---

¹³ Az európai biztonságpolitikai stratégia Javier Solana főbiztos vezetése által kidolgozott, s a Tanács által 2003. december 12-n elfogadott dokumentumának Afrikára vonatkozó része letölthető: <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/Africa.pdf>.

¹⁴ Lásd például: Günter Maihold: Die Sicherheitspolitische Wendung der Entwicklungspolitik: Eine Kritik des neuen Profils, *International Politics and Society* (Bonn), 2005, 4., 30–48. old.

¹⁵ http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/docs/flyer_peace_en.pdf

Idézett és felhasznált szakirodalmi források

- ALTMAN, Lawrence K.
2004 Polio spread from Nigeria, W.H.O. confirms, *The New York Times*, 2004. január 14.
- DEÁK Péter
n. d. Aszimmetria-forradalom a hadviselésben, http://www.bhkka.hu/eng/cikkek_m_eng.htm#top.
- MAIHOLD, Günter
2005 Die Sicherheitspolitische Wendung der Entwicklungspolitik: Eine Kritik des neuen Profils, *International Politics and Society* (Bonn), 4, 30-48. old.
- MEHLER, Andreas
2005 *Wesentliche politische und wirtschaftliche Entwicklungen in Afrika südlich der Sahara (2004)*, Hamburg, Institut für Afrika-Kunde.
- N. N.
1887 ("The Times Annual Index" – British Museum, London), *The Times* (London), 1887. október 8.
- ROSS, Robert (ed.)
1982 *Racism and Colonialism. Essays on Ideology and Social Structure*, Leiden, Leiden University Press.
- SMITH, Craig S.
2005 Spain's African Enclaves Are Migrants' Portals to Europe, *The New York Times*, 2005. november 5.

elektronikus források

- Német javaslat az afrikai menekültek elhelyezésére*
<http://www.xxszasadintezet.hu/index.php?011556&d=1%20>
- az EU és tagországai Afrikába irányuló fejlesztési együttműködési támogatásai*
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4335954.stm>
- Az európai biztonságpolitikai stratégia és Afrika (2003. december 12.)*
<http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/Africa.pdf>.
- Az EU Afrikai Béke Eszköz-ről*
http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/docs/flyer_peace_en.pdf
- Madárinfluenza Afrikába a költöző madarakkal*
<http://www.ipsnews.net/africa/nota.asp?idnews=30843>
- Világbanki adatok az afrikai népesség növekedéséről*
<http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=SSA&CCODE=SSA&CNAME=Sub-Saharan+Africa&PTYPE=CP>